

І. Філософія П. Юркевича у світовому контексті

Куценко Н. О.

(Київ)

СВІТОВА ФІЛОСОФСЬКА СПАДЩИНА У СПРИЙНЯТТІ П. ЮРКЕВИЧА

В основі європейської культури ХІХ ст. лежала кантівська антиномія про добро та зло, яка розсікла цю культуру, показавши її антиномічність. З іншого боку, Велика французька революція довела первинне право людини на свободу, яку людина вистраждала впродовж усієї історії людського буття. І в цих умовах постало питання: як ставитися до спадщини минулого, де шукати основи буття? Сама ж філософія також набула нового статусу - способу орієнтації людини в житті, яка /орієнтація/ забезпечує найповніше розкриття здібностей людини як розумної істоти. І в цей час з'являється нове покоління професійних філософів, які в нових умовах і в новому середовищі стали "вчити" філософії, орієнтуючись саме на гуманістичні засади останньої. В Україні найбільш масштабним з них був Памфіл Юркевич.

Дуже цікавим, з нашої точки зору, видається звернення до стилю філософування Юркевича, що веде за собою цілу низку важливих висновків. Безсумнівно, що Юркевич був гуманістом. Гуманізм виходить з того, що характеристика основних цінностей життя базується на якісному розмежуванні доброго та злого стосовно цілісної людини, а ця цілісність є запорукою того, що вся філософська думка в її найбільш визначних проявах в особі того чи іншого великого мислителя завжди сучасна за своєю суттю. Її постійна актуальність визначається тим, що вирішує вона те саме вічне для людства питання: що становить собою буття в будь-якій із можливих існуючих сфер, кожна з яких являє собою те ж саме взаємознищення добра та зла? У процесі розвитку люд-

ства це питання мало різні форми постановки. У Канта, наприклад, основне питання набувало форми категоричного повеління в спрямованості на ціль, а саме на те добро, яке в критичній філософії подане як загальне законодавство. Логіка розвитку життя взагалі привела Канта до впевненості, що необхідно перш за все зорієнтувати людську свідомість на бачення цього логічного та підкріпити таке бачення окремими принципами вищого блага. Щодо Юркевича, то нам здається, він пропонує своєрідний масштаб виміру “раціо”, який дозволяє схопити найвищі злети філософської думки як щось єдине за своєю суттю. Репрезентативність позиції Юркевича полягає в тому, що його точка зору може стати прикладом того, як у філософській культурі України середини ХІХ ст. відбувається входження в проблематику світової /європейської/ філософії та на якому рівні оцінюються штудії останньої поряд із власними.

З точки зору Юркевича, філософія не може бути духовною, а тому вона має право на ідеальне світоспоглядання, оскільки подає загальнолюдську свідомість у вигляді цілісного світоспоглядання, а воно “є справою не людини, а людства, яке ніколи не живе абстрактною або чисто логічною свідомістю, але розкриває своє духовне життя в усій повноті і цілісності його моментів” (39,68)¹. Тому філософія може здаватися формальною наукою тільки тому, хто дивиться на неї як на своєрідну таблицю множення, бо він не бачить у ній прихованого змісту. Іншими словами, філософія, незважаючи на свій потяг до спекуляції, залишається наукою про дух, але одні системи містять у собі більше духовності, а другі - менше. Духовність не тільки не суперечить філософії, вона ніби “освітлює” її зсередини. Саме з цієї позиції Юркевич визначає “міру” духовності в окремих вченнях, тобто дає їм оцінку під дещо іншим кутом зору, ніж це відбувається в раціоналістичній традиції, отже, не заперечує висновків останньої, а висвітлює новий зміст вчень, що стає очевидним при змалюванні вирішення в цих вченнях питань

¹ Перша цифра означає номер джерела в списку літератури, друга — сторінку видання; римська цифра позначає том багатотомного видання.

іншого роду. Тобто Юркевичу не притаманний гегелівський підхід до історії філософії як до становлення вчення про абсолютну ідею, він дотримується погляду, що філософське осмислення духовності завжди сучасне за своєю сутністю.

Така точка зору дозволяє порівнювати Платона й, скажімо, Канта не за принципом: чим пізніше, тим краще, а за принципом: хто в яких аспектах досяг більшої глибини філософської думки. Певна абстрагованість такої методи має виправдати себе цікавими результатами, бо порушує загальноприйнятту методологію оцінки філософських систем. Юркевич має на меті підвести слухачів до висновку: чие з світоспоглядань є більш цілісним, а отже, й більш вагомим для реальної людини. Він зображує історико-філософський процес не з точки зору розвитку діалектики, а з позиції можливостей розумово-духовного споглядання того чи іншого мислителя. Так, світосприйняття найбільш близького йому Платона є цінним своєю цілісністю, тим, що в ньому “вимоги розумові, моральні та естетичні доходять гармонії в єдності ідеї”, і, крім цього, світоспоглядання цієї філософії базується саме на єдності людської свідомості, “на глибоко вірному припущенні, що наші довічні потреби, наші духовні вимоги та прагнення повинні бути складовою й діяльною частиною у світоспогляданні” (39,34). А ось Лейбніц, на думку Юркевича, цікавий тим, що його “ідея” являє собою метафізичну, свого роду надраціональну сутність, причому так, що припускає як момент свого буття живе почуття самотності, де й лежить основа для сприяння загальному благу. Це приклад саме тих систем, в яких дух втілюється в понятті.

Якщо звернутися до одного з найбільш вагомих для Юркевича понять - поняття “ідеї”, то стає очевидним, що і в цьому випадку він дотримується тієї самої методи: виявити та проілюструвати “схований” метафізичний зміст філософії для того, щоб дійти порозуміння між духовною та раціоналістичною традиціями у вирішенні єдиних проблем - у прагненні наповнити абстрактні теоретичні побудови конкретним християнсько-моральним змістом або визначити раціональність та її розумні ліміти. Ведучи мову про ідею, точніше - сутність, найвищою з яких є абсолют, Юркевич

показує, що його досягли тільки ті філософські системи, яким вдалося втілити в собі дух, причому духовність не тільки не суперечила філософії, вона ніби “освітлювала” її зсередини. Розглядаючи трактування поняття ідеї у філософії від Платона до Гегеля, Юркевич формує своє уявлення про ідею як про реальний неприхований факт існування вищого Блага, про який філософія може мислити й на який може вказати, але не може осягти без духовного зору самим тільки простим діалектичним або апіорним тлумаченням його змісту. Своїми штудіями Юркевич показує, що це тлумачення сховане всередині філософії, й для того, щоб досягти його, необхідно розуміти, що в будь-якому філософуванні головує дух, отже, потрібно вміти схоплювати цей дух. Оцінка Юркевичем історико-філософського процесу, в якому втілюється становлення ідеї, повертає читачів ніби до зворотного боку філософії, показує наповнення її реальністю, від якої /реальності/ не може застерегти найспекулятивніший підхід.

Що стосується Канта, то його філософію Юркевич сприймає перш за все як надбання людського розуму й намагається показати Кантову метафізику, яку раціонально-критичний підхід, скажімо, гегелівський, має тенденцію просто не помічати. Юркевич вважає, що Канта неадекватно сприймають через деяку складність його методи, яка приховує розглянуте ним загальне питання про вищу духовну сутність та подає Канта як такого мислителя, що вирішує питання про філософське осмислення духовності. Юркевич занотовує: “Потрібно відрізнати те, що говорить філософія Канта, від того, що говорить сам Кант: його скептична думка про те, що категорії мають суб’єктивну придатність та застосовуються тільки до явищ у визначеннях часу, заперечується метафізичним значенням його вчення про досвід” (39,521). Особисто Юркевичу матеріал для роздумів подає не стільки кантівський сумнів, скільки людина, яка прийшла до нього і яку український мислитель вважає за необхідне помістити в центр своєї опіки. У своїй орієнтації на суб’єкт пізнання, як нам здається, Юркевич має що сказати тому, хто хоче сприйняти світову філософію в її цілісності, тому що логіка

думок професора філософії дозволяє висвітлити його власну позицію, яка може бути прикладом такої орієнтації.

Юркевич пропонує нам визначити єдиний масштаб виміру “раціо” у вершинах філософської думки людства, а саме - вимір “раціо” нераціональним, або тією саме “мета”фізикою, що стоїть “над” думкою і являє собою просвітління розуму людини, котра посвячена в таємниці абсолюту, тобто людини-мислителя, якими були Сократ, Платон, Арістотель, Кант. Платон це називав “розмовою душі самої з собою”; можна сказати, що такі думки “народжуються в муках” або перевертають усі попередні уявлення про світ. До таких думок призводить саме характер та стиль філософування Юркевича, що їх можна простежити, уважно перечитавши його роботи. По-перше, Юркевич “знімає” протиріччя “моделей” мислення великих філософів, по-друге, протиріччя систем, теорій та їхніх структур. Це дає йому можливість показати первинний поштовх до філософування та можливість со-філософування між сократівською іронією, декартівським сумнівом, кантівським скептицизмом і таке інше. Тому й можна порівнювати Платона та Канта, яких розділяють тисячоліття. Він також описує не стільки боротьбу, скільки борця, тобто шлях мислителя, його “закоханість” в ідею. І на такому фоні можна побачити й самого Юркевича як мислителя. Результати такого со-філософування /які, звісно, більше стосуються Канта як більш пізнього за часом мислителя/ подаються Юркевичем в якості досягнень, а не просто висновків. Образно кажучи, Юркевич “нагороджує лаврами” конкретного мислителя за перевершені ним спокуси та протиріччя, за те, що спілкування філософій лише розширює коло питань, а не вирішує завдання.

Логіка думок Юркевича пропонує, осягнувши Канта, Декарта, Платона, повернутися до Сократа, який був вільніший за всіх вільних у своєму “Я знаю, що нічого не знаю”, та, мабуть, єдиним, хто звільнився від гамлетівської антиномії “бути чи не бути”. Основу філософської думки слід шукати в стилях її корифеїв, якими є екзистенціально мислячі фігури, а порозуміння між останніми забезпечує позиція того, хто веде диспут. Враховуючи те, що в особі Юркевича ми спостерігаємо перехід від алегорично-сим-

волічного мислення до діалектичного методу розв'язання проблемних питань, а також притаманний йому лібералізм та високу культуру думки, вважаємо за необхідне визначити самого Юркевича як першого "інтелігента філософського диспуту" в Україні та в Росії Нового часу. Юркевича не зрозуміли, тому що його сучасники не звикли до такої гнучкості думок та образів, яка могла реалізувати такі принципи культурної взаємодії, як дуальність, критику, імітацію, принцип зворотного зв'язку, контекстуального взаємовпливу. Наявність творчо-художнього компоненту мислення Юркевича та його розважливе ставлення до гуманістичної філософії спричинили можливість "уплетення" думок українського мислителя в раціоналістичну традицію німецької класики. Юркевич знає свою правду, а тому його не лякає фундаменталізм етики категоричного імперативу. Якщо Кант і Фіхте формулюють загальне питання про вищу моральність, то Юркевич дає можливість кожному поставити це питання перед собою, тобто витлумачити, як основний принцип служіння вищій цілі діє через людину. І якщо німецькі етики встановляють прямий зв'язок з розумністю людини взагалі та розумністю абсолюту взагалі, то Юркевич вже розв'язує наступне завдання - пошук Божого світла в собі, або пошук вільного спілкування з вищою моральністю через серце. Три кола образного бачення етики Юркевича: хвилі серця, що поєднуються з хвилями розуму й після цього вливаються в духовність, дають можливість усвідомити прояв християнської триєдності в людині, де серце є любов, духовність є воля, розум є творчість. До речі, три основоположення Фіхте та три основні синтези: тотожності, заперечення та обмеження - також мають безпосередній вихід на цю триєдність. Абсолютне "я" є Батько або воля. Перше основоположення /"я є я"/ свідчить про цю верховну волю, а також про те, що вона може мати в собі інше "я", "я" - Сина, яке поряд з волею має в собі здатність любові та мудрості в пізнанні "я" - Батька. Другий синтез поряд із другим основоположенням /"я є не-я"/ показує, що Син, поєднуючись із матерією, цілеспрямовано піддає себе інволюції заради еволюції матерії. У цьому процесі Дух готує ґрунт для прояву Сина. І, нарешті, третій синтез і третє основоположення /"я опосе-

редковує не-я"/ виражають сутність людського життя - сутність одухотвореної матерії, що створена за образом та подобою творця.

Для того, щоб зрозуміти все в його єдності, необхідно відкрити серце для любові, яка через любов до Сина приведе до Батька, а також до розуміння дійсного, живого змісту етики обов'язку - виразу загальних інтересів людської та вищої моралі. Серце в цьому процесі виконує роль проводиря та орієнтує людину у вирішенні невичерпного питання про добре та зле. Поєднання духовності з розумом приводить до того, що моральний обов'язок стає моральною потребою, внаслідок чого людина по-новому осмислює все своє життя та сутність життя взагалі й одержує можливість розвитку всіх своїх здібностей на новій, більш високій основі. Людина, яка відчула в собі поклик до духовного розвитку, по-новому розуміє й постулати моралі Канта, і значення основного положення Фіхте "я є я", й інші прояви глибинного змісту їх філософії, яку може сприймати кожен, але сприйняття це цілком залежить від рівня розумового розвитку та духовних здібностей людини. Взагалі, слов'янська філософія середини ХІХ ст., що впливає з вищенаведених міркувань, стає тим сприятливим ґрунтом, в якому "проростають" духовні зерна філософії Сократа, Платона, Канта, що свідчить про унікальність характеру вітчизняної філософії, представником якої й був Памфіл Данилович Юркевич.

Абрамов А. И.

(Москва)

**ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗМА,
МЕТАФИЗИКИ И ПЛАТОНИЗМА
В ФИЛОСОФСКОМ ТВОРЧЕСТВЕ
П. Д. ЮРКЕВИЧА**

Рассуждая о предмете и задачах философии, П.Д.Юркевич при характеристике своего собственного мирозерцания употребил выражение "философия чистого идеализма". В работе "Материализм и задачи философии" есть место, кото-